

הבעיה היהודית במדיניות האיטלקית בין שתי מלחמות-העולם

דניאל קארפי

שיות. לקיבוצים אלו, שמנו כ־7,500 איש¹, נשׂ תיך חלק ניכר מן היהודים בעלי העמדות הג־ בות בחיי החברה והכלכלה במקום, שהשפ־ תם היתה ניכרת בקהילות היהודיות המקומיות, ולא מבוטלת בחוגים לא יהודיים מסויימים. יהו־ די הלבאנט ממוצא איטלקי היו חלוצי ההשפ־ עה האיטלקית בערי מושבותיהם: הם יסדו בתי־ ספר איטלקיים, הפיצו תוצרת התעשייה האיטל־ קית והיו היסוד הנאמן ביותר שעליו נשענו בש־ עת הצורך הנציגויות הדיפלומטיות האיטלקיות. לא היה לאיטליה נכס מדיני יקר מהם במזרח התיכון, וכל ממשלה ברומא שנשאה עיניה לאי־ זור הזו היתה חייבת להתחשב בהם. אולם קהי־ לות אלו היו נתונות להשפעה בלתי־מעוררת מצד קהילות המוצא. יחוסן החברתי ומעמדם הכלכלי היו תלויים במידה רבה בקיום הקשר עם מרכזי־היהדות באיטליה, שמהם קיבלו הש־ ראה, עידוד ותמיכה. טובת יהדות איטליה הי־ תה טובתם, צרתה צרתם. כל ממשלה איטלקית שביקשה להרחיב תחומי השפעתה במזרח הק־ רוב, לא יכלה להתעלם מעובדות יסודיות אלו, והיתה חייבת לתאם תכניותיה במדיניות־חוץ עם עמדתה הפנימית כלפי יהודי איטליה.

ב

כבר בשעה שהצטרפה איטליה אל מדינות־ הברית במלחמת־העולם הראשונה, התנה מיניס־ טר־החוץ סונינו, בהסכמי לונדון הסודיים, כי לא־ חר הנצחון יימסר ליטליה איזור נרחב משטחי הקיסרות התורכית באסיה הקטנה. כעבור שנ־ תיים הוסכם כי איטליה תהיה בעלת מעמד שווה לאנגליה ולצרפת בשלטון הבין־לאומי העתידי לקום בארץ־ישראל.

כשהחלה המערכה הצבאית לכיבוש הארץ, בי־ קש סונינו לצרף אל חילות הגנרל אלנבי חיל־ משלוח איטלקי גדול, מתוך הנחה שרק השיתוף בשדה־הקרב יבטיח את קיום ההסכמים. אך התכ־

יחסה של הממשלה הפאשיסטית ליהודים כבר נידון בכמה חיבורים שהבהירו די הצורך, בעי־ קר על סמך תעודות ממקור איטלקי, גם את נט־ ייתו האידיאולוגית־העקרונית של הפאשיום לאנ־ טישמיות וגם את ההשפעה שנודעה לברית עם גרמניה על ראשיתו ועל התפתחותו של "המסע הגזעני" באיטליה, למן שנת 1937.

לעומת זאת, עדיין לא הובהרו הגורמים המדי־ ניים שקבעו את יחסן של הממשלות האיטלקיות הקודמות, אף לא פורסמו עדיין התעודות מן הצד היהודי, השמורות בארכיון הציוני המרכזי בירו־ שלים.

העמדה האיטלקית כלפי היהודים, ובפרט כל־ פי התנועה הציונית, הושפעה בלי ספק, לחיוב ולשלילה, על ידי גורמים מדיניים עוד לפני שנת 1937. ואף אם אין להניח, מחמת התהפוך־ כות התדירות שחלו במערכות המדיניות באי־ רופה בין שתי מלחמות־העולם, כי אפשר לגלות אפיק רצוף אחד לפעולתם בכל אותה תקופה, דומה שיש בכל זאת עניין בהבהרת עצם הגור־ מים אשר השפיעו מפעם לפעם על עיצוב המדי־ ניות האיטלקית בתחום זה.

לעומת התמיכה שהיהודים יכלו להושיט לממ־ שלה האיטלקית לחיזוק עמדתה בארצות שונות, ובעיקר במזרחו של אגן הים התיכון, עמדה התו־ עלת שהאיטלקים קיוו להפיק מהידוק קשריהם עם גורמים בין־לאומיים עויינים ליהודים, כגון הוואטיקן, גרמניה הנאצית, או התנועות הלאומ־ ניות הערביות. ידידותם של אלה הצריכה הפ־ סקת כל קשר עם היהודים.

בשנים האחרונות למלחמת־העולם הראשונה הופיעה בזירה המדינית התנועה הציונית, שמ־ מנה הגיעו עד־כה לרומא אך הדים קלושים. דור־ קא באותה תקופה החלה איטליה שוקדת לחדש השפעתה במזרח התיכון, שבו היו לאיטליה אינ־ טרסים כלכליים, תרבותיים ואיסטראטגיים היו־ ניים. להשגת מטרה זו יכלו הממשלות האיטל־ קיות להסתייע סיוע רב־ערך בקיבוצים היהוד־ דיים ממוצא איטלקי שישבו בערי הלבאנט הרא־

A. Milano, Storia degli ebrei italiani nel ¹ Levante, Firenze, 1949, p. 187

הגדול הראשון של התנועה הציונית עמד אפוא בניגוד בולט לאינטרסים האיטלקיים במזרח הק- רוב. יתר על כן, נסיבות השעה גרמו, שכבר בהופעתה הראשונה נחשבה הציונות לגרורתו של האימפריאליזם הבריטי ולכלי־שרת בידיו. עם זאת, דווקא מגמה זו שיוחסה לה, העלתה קרנה של הציונות בעיני המדינאים האיטלקים, ועור- רה אותם לבקש תמיכת היהודים האיטלקים, כדי להעמיד משקל־שכנגד להשפעת "הציונים הבריטיים". למטרה זו חתרה הממשלה בשתי דרכים, שהיו אומנם מנוגדות זו לזו, אך עשויות היו להוליך אל אותה מטרה: מצד אחד נעשה מאמץ לחזק את מעמדם של הציונים האיטלקים כדי להשפיע באמצעותם על התנועה הציונית מבפנים, ומצד אחר נעשה נסיון לייסד התאחדות יהודית ספרדית יס-תיכונית, בהנהגת היהודים ממוצא איטלקי, שתהיה נוטה יותר כלפי רומא מאשר כלפי לונדון.

האדריכל של שתי התכניות הללו היה סונינו, אשר הביא לידי צירופם של שני יהודים איטלי- קים — הקצין א. לוי ביאנקיני וד"ר ג. הרטום — כנציגי הקהילות היהודיות באיטליה, ל"ועד הצי- רים" שפעל בארץ מ-1918. בו בזמן, תכנן סונינו ביקורי אניה איטלקית, בפיקודו של לוי ביאנ- קיני, בנמלי מצרים, סוריה, ארץ-ישראל, תור- כיה ויון, כדי לחזק את קשרי המסחר והתרבות בין איטליה לבין יהודי המקום ממוצא איטלקי. בתזכיר שהוגש לממשלה, ביום 6 ביוני 1919, עמד סונינו בהרחבה על הקשר הטבעי שבין הקהילות הספרדיות של ליורנו וטריאסטה לבין קהילות סאלוניקי, איזמיר וקושטא, והביע דע- תו כי רוב היהודים במקומות אלו אינם נוטים לציונות ואפשר יהיה לארגן אותם בתנועה אנ- טי-ציונית ופרו-איטלקית.³ אולם באותה שנה התפטרה הממשלה שבה שימש סונינו מיניסטר- החוץ, ב-1920 נרצח לוי ביאנקיני על-ידי ער- בים סורים שחשבוהו לקצין צרפתי, וכל התכ- נית נגנזה. הממשלה האיטלקית החדשה הסתל- קה מן התביעה להקמת משטר בין-לאומי בארץ ובאין ברירה הסכימה למסירת המאנדט לברי- טניה.

על אף כשלונות אלה נתקיימה מדיניותו של סונינו — שביקש לחזק את הקיבוצים היהודיים באיטליה ובלבאנט כדי להסתייע בהם לביצור

נית נתקלה בהתנגדות הן מצד הממשלה הברי- טית, שחרדה להגמוניה שלה באיזור, הן מצד המטה הכללי האיטלקי, שסירב להפריש כוחות גדולים לחזית רחוקה, בשעה שההגנה על האל- פים נתערערה והלכה. לבסוף נשלח כוח צבאי סמלי של גודד אחד, שהיה נטול השפעה צבאית ומדינית כאחד.

או העלה סונינו תכנית חדשה והציע לממשלה לקרוא ליהודי מצרים ויון ממוצא איטלקי להת- גייס ללגיון יהודי נפרד שיילחם בפיקוד איטלי- קי לצד המחנה הבריטי במערכה לשיחרור הא- רץ.² רק לאחר שלא נתממשה גם הצעה זו, נג- נזה כל התכנית, וסיכויי האיטלקים לתפוס עמ- דה מרכזית בלבאנט נחלשו במידה ניכרת.

בינתיים עלתה התנועה הציונית לזירה הבינ- לאומית. באמצע שנת 1917 ביקר ברומא נחום סוקולוב שביקש להשיג את תמיכת הממשלה האיטלקית בשאיפות הציונות. התוצאות היו, כנראה, זעומות: המדינאים האיטלקים לא עמדו על אפיה המדיני של התנועה הציונית, ולכן לא ראו תועלת בהתקשרות עם תנועה שהיתה בעי- ניהם בעלת מגמות פילאנטרופיות בעיקרה.

הידיעה על פרסום "הצהרת בלפור" באה להם משום כך כהפתעה גמורה, והציגה באור חדש גם את בעית עתידה של ארץ-ישראל וגם את טיבה של הציונות: המדינאים האיטלקים ראו בה נס- יון מחוכם מצד הבריטים לשנות לטובתם באורח חד-צדדי את ההסכמים הקודמים בדבר משטרה הבינ-לאומי העתיד של הארץ, מתוך דאגה, כב- יכול, לבית לאומי לעם היהודי.

משום כך קיבלה הממשלה האיטלקית החל- טה תקיפה להתנגד לכל תכנית חדשה על עתיד הארץ, אשר תעניק, במסווה זה או אחר, יתרון כלשהו לאחת המעצמות, או תסטה מסיבה כל- שהי מן העקרון של שלטון בין-לאומי בארץ- הקודש. רק כדי למנוע קרע גלוי בין בעלות- הברית הורה מיניסטרו־החוץ האיטלקי לנציגו- יותיו הדיפלומאטיות בואשינגטון, באתונה וב- האג, לפרסם הודעה שבה הובעה תמיכה כללית במטרותיה של "הצהרת בלפור"; והודעה רש- מית ברוח זו נמסרה במאי 1918 על-ידי שגריר איטליה בלונדון לנ. סוקולוב. הישגה המדיני

² ארכיון משרד החוץ האיטלקי, תיק "ציונות, התנועה הציונית". על פי: פ. א. מניואל, הבעיה הארץ-ישר-אלית בדיפלומטיה האיטלקית בשנים 1916-1920, שיבת ציון, כרך ד', 1956, עמ' 216.

³ פ. א. מניואל, הנ"ל, עמ' 225-227, 238.

מוני, התכנסו ודנו ב"בעיות הספציפיות" שלהם. כעבור חודשים אחדים, ב-31 באוגוסט 1921, עם הוודע לו דבר השתתפותם של שני צירים מאי-טליה בקונגרס של קארלסבאד, פירסם מוסוליני בעתונו מאמר שני, משובץ איומים גלויים:

"הציבור הרחב יופתע לא מעט לשמוע כי קיימת באיטליה איוו "פדרציה ציונית", דבר שפירר שו כי יש באיטליה — בארץ שבה מעולם לא היתה אנטישמיות רשמית או עממית — יהודים שנמאסה עליהם הישיבה בה. על כך, בעצמ, אין אנו מצטערים כלל. אם הציונים האיטלקים — כביכול איטלקים — יעקרו למקום אחר, ויקחו אתם את טראואס, מודיליאני, מוזאטי, מומילאנו, סאצ'רדוטי, פאסילי והאדון היקר אוטולנגי... נשמח מאד לעזור להם בעקירתם... אבל, לא-מיתו של דבר, מטרתם של הציונים, האיטלקים כביכול, היא "לתמוך במדיניות הפאראדוקסאלית וחסרת-ההגיון של התנועה הציונית (העול-מית)... שכבר הביאה מלחמה ובוולשביום אל ארצות שהיו מקודם שלוח... ובמקרה שהיא (הציונות) תצליח להגשים את יעודה, חס ושלום, תעמיד למעשה את יהדות מערב-אירופה כולה במצב חוקי חדש".

ההסתדרות הציונית העולמית, שכבר בסוף שנת 1921 הקימה ברומא משרד בעל תפקידים מדיניים⁵, חשה בסכנות הצפונות בעמדה זו, וב-אמצע שנת 1922 שיגרה לאיטליה את ז'בוטינסקי עם קי, חבר הנהלתה. ז'בוטינסקי קשר קשרים עם כמה מנהיגים פאשיסטיים, אך לא הצליח להפגש עם מוסוליני, אשר אליו הפנה מכתב כדי לשכ-נעו שהאינטרסים האיטלקיים במזרח התיכון ער-ליש בקנה אחד עם המטרות של המפעל הציוני בארץ-ישראל, ואילו התנועה הלאומית הערבית היא משענת קנה רצוף, וסופה להתנכל לכל המ-עצמות האירופיות, לרבות אלו שתמכו במאבקה. כן הדגיש ז'בוטינסקי את חלקם של היהודים ממוצא איטלקי בחיי התרבות והכלכלה של ערי הים התיכון, ואת חשיבותם לחיזוק ההשפעה האי-טלקית באיזור⁶.

באותה שנה נשלח לאיטליה גם ח. וייצמן, שביקש לברר באילו תנאים תהיה הממשלה האי-טלקית מוכנה לתמוך בתכניתיה המדיניות של הציונות. המדינאים האיטלקים, שויתרו מכבר

⁵ הארכיון הציוני המרכזי, האכסוקטיבה הציונית בלונ-דון, תיק 2136.

⁶ המכתב, מיום 16.7.1922, נתפרסם לאחרונה בכתביו הנבחרים של ז'בוטינסקי בשפה האיטלקית, "בדרך למדינה", מילאנו, 1960, עמ' 27-30, בעריכת ל. א. קארפי.

מעמדה של איטליה בים התיכון — גם אחריו, ואל עיקריה נאלצו במרוצת הזמן לשוב, בצורה זו או אחרת, רוב הממשלות שקמו אחרי-כן, לר-בות הממשלות הפאשיסטיות⁴.

ג

בתקופה שקדמה ל"מסע על רומא" ולתפיסת השלטון לא העלימה המנהיגות הפאשיסטית את יחסה השלילי לציונות, הן מטעמים רעיוניים-עקרוניים והן משיקולים מדיניים.

עניין רב ייחסו הפאשיסטים לתמיכתו של הוואטיקאן לקראת ימיה-המאבק המכריעים על השלטון, וכן תלו הם תקוות גדולות בתנועה הלא-אומית הערבית, מתוך הנחה כי בעתיד הלא-רחוק לא יקשה עליהם להשתמש בה כדי לער-ער את עמדותיהן של המעצמות הקולוניאליות במזרח התיכון. לא היה קשה להבין שלהשגת שתי המטרות האלו לא היתה דרך קלה ומועיי-לה יותר מאשר נקיטת עמדה עוינת כלפי שאי-פות הציונות.

יתר על כך, מבחינה רעיונית, מעולם לא הס-תיר מוסוליני את התנגדותו לעצם קיומה של תנועה ציונית באיטליה, ואת סלידתו מן האופי הבינ-לאומי והקוסמופוליטי שהוא — ואחרים לפ-ניו, בעיקר מן "התנועה הלאומנית" — ייחסו לי-הדות. התנגדות זו החריפה והלכה כל אימת שהת-עורר החשד שיהודי איטליה, או חלק מהם, מקיי-מים קשרים עם קהילות יהודיות זרות, או מבי-עים הזדהותם עם מטרותיהם של אירגונים יהו-דיים בין-לאומיים. משום כך, בתגובה לכרוז של הפדרציה הציונית האיטלקית, שקראה לכינוס חבריה כדי לדון בבעיות התנועה, פירסם מוסו-ליני בעתונו (Il Popolo d'Italia מ-19 באוק-טובר 1920) את אוזרתו הראשונה:

"כמה מן המשפטים הכלולים בכרוז שהפיצה הפדרציה הציונית האיטלקית בין יהודי אי-טליה, לקראת הקונגרס הציוני בטריאסטה, גר-אים לנו לפחות כמוזרים... חפצים היינו לדעת, אילו הן "הבעיות הספציפיות" העומדות לפני יהודי איטליה, אף-על-פי שאין מפלים אותם לר-עה... ציון החדשה של יהודי איטליה היא כאן, בארץ הנפלאה הזאת... הננו מקווים כי יהודי איטליה ישכילו ולא יעוררו אנטישמיות בארץ היחידה שבה עדיין לא נוצרה...".

ציוני איטליה לא שעו לאזהרת העיתונאי האל-

⁴ בניתוח הבעיה עמדה כנראה לסוגינו זכות אבות, כי הוא היה, כידוע, בן לאב יהודי יליד מצרים.

טעמו, ולפי הדין-וחשבון ששלחו בילינסון ולא-טס באותו יום לאכסוקטיבה הציונית¹⁰, השיב בהתרגשות: "את זאת אני מבין! אני גם אינני מתנגד לרעיון של בנק ציוני באיטליה! כאשר יבקר וייצמן באיטליה, אשמח מאוד להיפגש עמו!". בזאת נסתיימה השיחה. אילו הוסיף מר-סוליני לטענותיו כלפי הציונות גם את שאיפתו להימנע מהתנגשות עם הואטיקן — שהפעיל אור-תה שעה מלוא כובד השפעתו כדי שהממשלה האיטלקית תימנע מלתמוך ב"פלישה" היהודית לארץ הקודש¹¹ — כי אז יכולנו לקבל תמונה של-מה ומאלפת על צדדיה השונים של הבעיה, כפי שנצטיירה לראש הממשלה החדש.

ד

עברו שנים אחדות ללא הכרעה ברורה לכאן או לכאן. בשנת 1923 שוב העלתה הממשלה את הצעתה שיהודי איטלקי יצורף אל ההנהלה הציונית, ואף הוסכם על מועמדותו של פרופ' ריקארדו באקי. זמן-מה אחר-כך עיבד וייצמן הצעה לכי-נס קונגרס של יהודים ספרדים שיתמוך במדי-ניות הציונית באיזור, בהשפעת הנהגה ציונית איטלקית¹². אך למעשה לא נשאו התכניות הללו פרי: שני הצדדים אמנם דיברו בנחת ובני-מוס, אך לא התכוונו לנהל משא-ומתן תכליתי ונמרץ. התנועה הציונית, אחרי שנפלה ההכרעה בסאן-רימו, לא נזקקה במיוחד לתמיכת הממשלה האיטלקית, וזו, אף כי לא זנחה לחלוטין את התכנית להסתייע פעם גם בצד היהודי-הציוני, השקיעה לפי שעה מיטב מאמציה בניסיון לק-נות את לב הערבים וחתרה ליתר התקרבות אל הואטיקן. בתחילת 1927 נסתמן מפנה בלתי-צפוי: תחת הקרירות והחשדנות שהיו אופיניות לו עד אז, החל המשטר הפאשיסטי מתיחס בהע-רכה אל התנועה הציונית ואל שאיפותיה; לפתע גילה את תשיבות הקהילות היהודיות בים התי-כון וביקש למצוא דרך אליהן, בעיקר באמצעות נכבדי העדה האיטלקית.

מה גרם למפנה זה? אפשר להניח שהגורם

על התכניות הגדולות של סוליני, הביעו נכונות עקרונית להענות לפניותו של וייצמן, והציגו שלר-שה תנאים: א) צירוף של יהודי איטלקי להנה-גה הציונית; ב) שתוף התעשייה האיטלקית בע-בודות לפיתוח הארץ; ג) השקעת הון יהודי ליי-סוד בנק באיטליה שיוכל להשתתף במשך הזמן גם במימון מפעל ההתיישבות היהודית בארץ-ישראל⁷. שתי השליחיות לא השיבו שום תוצ-אה מעשית: הממשלה האיטלקית כבר עמדה על סף משבר, ואילו מנהיגי התנועה הפאשיסטית תכננו באותו הזמן את מסעם לכיבוש השלטון, וממילא לא היתה שעתם פנויה לבדיקה מחוד-שת של עמדתם לבעיות המזרח הקרוב. אכן לא יצאו שלושה חדשים וחצי מיום שכתב ז'בוטינסקי קי את מכתבו למוסוליני, והתנועה הפאשיסטית עלתה לשלטון.

המאורע עורר חששות כבדים בקרב החוגים הציוניים, והאכסוקטיבה בלונדון החליטה לדחות את המשך המשא-ומתן המדיני באיטליה עד אשר יוודע בבירור באיזו מידה מוכנים השליטים הח-דשים לתרגם לשפת המעשה את הצהרותיהם העוינות שהצהירו לפני עלותם לשלטון⁸. אולם לא היה צורך להמתין זמן רב: הגישושים הרא-שונים אמנם אישרו, כי עמדתה הכללית של הממשלה איננה אוהדת, אך העידו שעמדה זו ניי-תנת לריכוך "על-ידי כמה ויתורים, בפרט בת-חום הכלכלי"⁹. הנחה זו נתאשרה בשעה שמוסר-ליני קיבל לראיון משלחת יהודית שבה השתתפו מ. בילינסון, ד. לאטס, מנהל המשרד הציוני ברו-מא, והרב הראשי של רומא, א. סצ'רדוטי. באותה הזדמנות פירט מוסוליני בגילוי-לב מפתיע את מניעי התנגדותו לתנועה הציונית, שהיתה לדע-תו מכשיר בידי האמפריאליזם הבריטי במזרח הקרוב, תנועה שתעורר זעמם של הערבים נגדה ונגד כל התומכים בה, ותגרום לעירעור מעמדם המשפטי של יהודי מערב-אירופה. אולם, כש-הצהירה המשלחת היהודית כי יהודי איטליה לא זו בלבד שישמרו אמונים לארצם אלא גם יוכלו לסייע "להידוק קשרי המסחר בין איטליה לבין ארצות המזרח התיכון", שינה לפתע מוסוליני את

¹⁰ הארכיון הציוני המרכזי, הנ"ל, דו"ח של לאטס ושל בילינסון מיום 20.12.1922.

¹¹ פרטים נוספים לע הנושא, ראה: ד. קארפי, יחסה של הכנסייה הקתולית אל יהודי איטליה, עד מות פיוס ה'11, קובץ יד ושם, ד', ירושלים, 1960.

¹² הארכיון הציוני המרכזי, הנ"ל, דו"חות מיום 14.1.23, 3.2.23, 14.2.23.

⁷ הארכיון הציוני המרכזי, הנ"ל, דו"ח של וייצמן על ביקורו באיטליה.

⁸ הארכיון הציוני המרכזי, הנ"ל, מכתב של ז'בוטינסקי אל הנסיך קאסאנו מיום 28.11.1922.

⁹ הארכיון הציוני המרכזי, הנ"ל, דו"ח של לאטס מיום 7.12.1922.

הובעה אהדה אפילו לתנועה הציונית: בנובמבר קיבל מוסוליני לראיון את ג. סוקולוב, ובפניו הביע באופן רשמי את אהדתה של הממשלה האיטלקית לשאיפות הציונות. הצהרה דומה נמסרה חדשים אחדים לפני כן, באורח בלתי-רשמי, על ידי הנציג האיטלקי בחבר-הלאומים לנציג ההסתדרות הציונית.

ההתנגדות החריפה שנתעוררה בקרב המנהיגות הפאשיסטית שנים אחדות לפני-כן עם הוודע לה שאזרחים איטלקים עמדו בקשרים עם התנועה הציונית העולמית, שככה ופגה. הממשלה האיטלקית עסקה ביסוד קתדרה לספרות איטלקית באוניברסיטה העברית בירושלים וביסוד בית מדרש לרבנים ברודוס, שבו עתידה להתחיל נח המנהיגות הרוחנית של קהילות הלבאנט. בראש המוסד החשוב הועמד כמובן רב איטלקי, אף-על-פי שדווקא קהילת רודוס היתה היחידה בין הקהילות החשובות בלבאנט שלא היו בה יהודים ממוצא איטלקי.

אולם המאורע המפתיע של התקופה היה הסכמתו האישית של מוסוליני לייסוד "הועד איטלי-יהודי-פלשתינה", שהציב לו למטרה: להפיץ בדת-הקהל האיטלקית ידיעות על מפעל ההתיישבות הציונית ב"בית הלאומי היהודי", לנטוע את ההכרה שמפעל זה הוא גורם לשגשוג האזור ולשמירת השלום באירופה, ולהבהיר מידת התועלת הכלכלית והמוסרית שתוכל איטליה להפיק ממנו.¹⁴ בועד, שפעולתו נפתחה רשמית בתחילת מארס 1928, היו רבים מאנשי השם בחוגי הכלכלה, התרבות והמדיניות, ברובם לא-יהודים.

על המשא-ומתן בין ההסתדרות הציונית לבין השלטונות הפאשיסטיים שקדם ליסוד הועד, נשמו מרו שתי עדויות שמהן אפשר לעמוד על מגמות שני הצדדים: האחת היא של גואריליה, איש מייניסטריון-החוץ האיטלקי, והאחרת של יעקובסון, נציג ההסתדרות הציונית בחבר-הלאומים. בספר זכרונותיו מספר גואריליה:¹⁵

"כל השנים שעבדתי במיניסטריון-החוץ... עסקתי באופן מיוחד בבעיות יהודיות ועמדתי בקשרים אמיצים עם ראשי קהילות היהודיות האיטלקיות ועם מנהיגי הציונות. פעילות זו נבעה בדרך הטבע מהיקפם הגדול של האינטרסים האי-

העיקרי נעוץ היה בכשלון המדיניות הפרו-ערבית. קשה היה, כפי הנראה, לשכנע את חוגי הלאומנים הערבים בכוונותיה הטובות של הממשלה הפאשיסטית, בשעה שזו ניהלה מדיניות אימפריאליסטית מובהקת וצבאה עמד בעיצומו של מסע לדיכוי המרד הערבי בלוב. מצד אחר, גם התכנית "הנוצרית", שהועלתה פעם בפעם בשנים ההן ושביקשה להציג את מדיניות ההתפשטות האיטלקית במזרח כמעין מסע-צלב לשיחור המקומות הקדושים משלטון הכופרים המוסלמים, האנגליקאנים והיהודים, לא היה בה, כנראה, כדי להשרות בלב המנהיגים הפאשיסטיים בטחון מספיק שתכניותיהם תתגשמה בעתיד הנראה לעין.

לא נותרה אפוא ברירה, אלא להסתייע ביהודים ובציונות. כאנטישמים רבים אחרים, נטה מוסוליני להעריך את כוחם המדיני של היהודים הערכה מופרזת, וכדי לזכות בתמיכתם היה בוודאי מוכן לכבוש את יחסו העויין כלפיהם. על כך מעיד בפירוט גם גואריליה — מנהל המחלקה למזרח-התיכון, ואחרי-כן מנהל כללי, במיניסטריון-החוץ האיטלקי — בספר זכרונותיו:¹⁶

"מעולם לא הערים מוסוליני מכשולים לניהול מדיניות ידועתית כלפי היהודים במזרח-התיכון, אף-על-פי שהיו גלויים חוסר-אהדתו וחוסר-סובלנותו כלפיהם וכלפי יהודים, איטלקים כזרים, חשד בהם כי אינם אזרחים טובים, או, לפחות, שיש בהם, בשל לאומיותם, מידה גדושה של הסתייגות כלפי המדינה, והיה משוכנע כי בפתרון של הציונות יתייצבו כולם לצד בריטניה".

אף-על-פי-כן, בשנת 1922, גילתה המדיניות האיטלקית סימני אהדה ברורים כלפי היהודים: פירסום רב נתנו המקורות הממשלתיים למינורי הרב ד. פראטו לכהונת רב ראשי באלכסנדריה שבמצרים, ומוסוליני עצמו ביקש לברכו לפני יציאתו לדרך. "בראיון לבבי ביותר" — כותב השבועון "ישראל" מיום 12 במאי 1922 — "הביע ראש הממשלה את שביעות-רצונו מן המינורי, ומן ההישג האיטלקי המשתקף בו. הוא אף הדגיש את חשיבותו של האלמנט היהודי במזרח ואת נאמנותו השלמה, דבר שאושר לו לאחרונה, לגבי מצרים, גם על-ידי דוחות דיפלומטיים. לא חסר גם רמז על תפקידה המסורתי של יהדות ליבורנו כמקור השראה ליהודי המזרח מאז". באותה שנה

¹⁴ הארכיון הציוני המרכזי, האכסוטיבה הציונית בלונדון, דו"ח, תיק 10347, דו"ח מיום 16.2.1928.

¹⁵ גואריליה, הנ"ל, עמ' 143 ואילך.

¹⁶ R. Guariglia, Ricordi 1922-1946, Napoli, 1950, p. 182.

היין היטלר בין שני דברים: אני אישית, אני יכול שלא לגלות עניין בכל האספקטים של תנועתכם. אבל אני בראש וראשונה מדינאי, אחראי לגורל ארצו. אל נא תשכח שאני אינני לבדי כאן; יש לנו באיטליה שכן שלא קל להשתוות עמו, ובפרט שאין יחסינו מתנהלים בתנאים מוגדרים די-הצורך... תבין כי במצב זה עלי לכת פות על עצמי הסתייגויות מסוימות. יחד עם זאת, כראש ממשלה, אינני רשאי שלא לתמוך בכל גורם העשוי להביא תועלת ממשית לארצו. אם תוכיחו לי כי תקומת היהודים בפלשתינה תוכל לסייע להתפשטות האיטלקית במזרח הקרוב, תהיה עמדותי בדרך הטבע שונה.

כנראה הצליח יעקובסון לשכנעו, מכיוון שהשיחה נסתיימה בהבטחה מפורשת מצד מוסוליני שיתמוך בהקמת הועד. הנה כי כן, היו השנים 1927 ו-1928 שנים של יחסים אידיליים: הממשלה ביקשה להשיג את תמיכת היהודים, באיטליה ומחוצה לה, ולפיכך תמכה בשאיפות הציונות וחיזקה את הקהילות היהודיות ואת מוסדותיהן. אך האידיליה לא האריכה ימים.

בשלהי שנת 1928 נסתיים המשאומתן הממושך בין ממשלת איטליה לבין הואטיקן להסדר מכלול היחסים שבין הכנסייה למדינה. בהסכמי ה"התפייסות", שנתפרסמו רשמית ביום 11 בפברואר 1929, לא הוזכרו יהודים או כל מיעוט דתי אחר, אולם כבר שלושה חדשים לפני פירסום ההסכם קמה סערה בעתונות האיטלקית, אשר חזרה והעלתה פתאום את האשמות נגד הציונות ונגד אופיים הזר והקוסמופוליטי של היהודים. האמתלה לחידוש המסע העויין היתה גם הפעם ועידה ציונית שנתכנסה במילאנו, בתחילת נובמבר 1928. העתון "פופולו די רומא" שפתח את המסע, פירסם ב-23 בנובמבר מאמר ארוך על ה"מאורע", בכותרת "דת או לאום". המחבר האלמוני — שרבים זיהו אותו עם מוסוליני עצמו — ביקר בחריפות חסרת-תקדים את בגידת הציונים בארצות מושבם וקרא בפירוש ליהודי איטליה לבהור בין נאמנות למולדת לבין השתייכות לתנועה הציונית, בהדגשת הניגוד שבין השתיים. לא יצאו ימים מרובים והשאלה, אם היהדות היא רק דת או גם לאום, העסיקה את רוב העתונות האיטלקית, שבמקהלה אדירה העלתה טענות, חששות ואזהרות נגד הסכנות החמורות הטמונות בעצם קיומה של פדרציה ציונית באיטליה. באותה שעה סירב מוסוליני לק-

טלקים במזרח הקרוב, ומחשיבות הקיבוצים היהודיים ממוצא איטלקי באיזור, שהיו הפוריים, חים, החרוצים ואולי גם הנאמנים ביותר למולדת. הבעיה היהודית היתה ומוסיפה להיות, לגבי איטליה, בעלת פנים שונים מאשר לגבי ארצות אחרות, הן בתוך תחומי המדינה והן מחוצה לה, ואסור היה למוסוליני להתעלם מעובדה זו כאשר... נגרר אחריו (אחרי היטלר) בדרך הרדיפות, שהיו לדידו חסרות-הצדקה מבחינה היסטורית... ומזיקות מבחינה מדינית... בארץ תה תקופה (כלומר באמצע שנות העשרים) נוסדו בכמה ארצות ועדים פרו-ציונים שמטרתם היתה לתמוך לפני הממשלות המקומיות בתביעות היהודים. כועדים אלה השתתפו כל אלה-די הרעיון של הקמת מדינה יהודית... בהתחייבות שבאינטרסים הגדולים שהיו באיטליה בים התיכון, ומכיוון שהיה רצוי שגם אנו נפקח מקרוב על התפתחות הציונות ולא נשאיר אותה כולה בידי הבריטים, הצעתי למוסוליני שניצור גם ברומא ועד פרו-ציוני בעל אופי בלתי רשמי... תדכירי על הנושא והחזור לי עם אישורו האישי של מוסוליני... אי לזאת הוקם הועד; בראשו הועמד הנסיך סקאליה ומעונו נקבע בארמון רוקא-ג'ובינה.

עד כאן עדותו של גואריליה; ואילו ד"ר אביגדור יעקובסון מתאר את הדבר מנקודת-מבט ציונית בדין-וחשבון ששלח למחלקה המדינית של הסוכנות היהודית בירושלים¹⁶. וזו תמצית דבריו: כבר בשנת 1927 מסר הרב סצ'רדוטי למיניסטר-החוזר גראנדי תזכיר, שבו הציע להשתמש בקהילות היהודיות שבארצות הים התיכון להגברת השפעתה התרבותית והכלכלית של איטליה באיזור. בהצעתו הדגיש הרב שאהדת קהילות אלו היתה נתונה ליהדות איטליה, בין השאר מפני שזו נטתה לציונות, בניגוד ל"חברת כל ישראל חברים" שהרחיקה את יהודי הלבאנט מתחום ההשפעה הצרפתית, בגלל עמדתה האנטי-ציונית. לכן תעשה הממשלה האיטלקית לטובת האינטרסים שלה אם תתמוך ביהדות איטליה בכלל ובשאיפות הציונות בפרט. גראנדי העביר את התזכיר למוסוליני, וכדי לדון בו נתקבל יעקובסון לראיון ב-6 ביוני. בתחילת השיחה הפתיע מוסוליני את בן-שיחו במנוולוג ארוך על נושאים ציוניים וכללי-יהודיים. אחרי כעשר דקות הפסיק פתאום מוסוליני את דבריו ושאל: "מה בעצם אדוני מבקש ממני?" "את אהדתך, אדוני, ראשית לכל". על כך השיב מוסוליני "עליך להב-

¹⁶ הארכיון הציוני המרכזי, המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית בירושלים, תיק 1325, דו"ת של יעקובסון לקולונל קיש מיום 20.6.1927.

קן כלפי המשטר, והוא חדל להיות גורם ברי-משקל במדיניות הממשלה הפאשיסטית בכלל, ובשאלת היהודים בפרט.

מצד אחר, עלה ב-1932 גורם חדש על הזירה הבינלאומית: התנועה הנאצית בגרמניה, שהקיפה דירה את שמי אירופה כולה והשפיעה בצורה מכרעת על יחסו של המשטר הפאשיסטי אל יהודי איטליה. ההשפעה הישירה החלה בשנת 1937, כאשר כפתה את תורת הגזע גם על אי-טליה והכריעה עליידי כך את הכף לצד רדיפות היהודים. ואילו השפעתה העקיפה, בכל השנים שקדמו ל-1937, היתה ניכרת דווקא בכיוון הפוך, לטובת היהודים. שכן, בכל פעם שהחריפו היחסים בין שתי המדינות, ביקשו המנהיגים הפאשיסטיים להבליט את ההבדלים היסודיים שהפרידו בין שתי התנועות, והצביעו על גילוייה האכזריים של תורת הגזע של הנאצים, בניגוד לסובלנות ולמידת החסד שבהן הצטיינו הם עצמם ביחסם אל מיעוטים לאומיים או דתיים. ומכיון שבין השנים 1933-1937 רבו הגורמים שפגעו להחרפת היחסים שבין איטליה לבין גרמניה, נוצרה קוניקטורה מדינית חדשה, נוחה ביותר לא רק ליהודי איטליה אלא גם להמוני יהודים, פליטי-חרב, שנמלטו לאיטליה ממדינות אחרות שונות.

מבחינה זו הצטיינו בעיקר השנים 1932-1935, שבהן עלה והתעצם כוחה של גרמניה הנאצית, וההתנגדות לה, מצד המשטר הפאשיסטי, היתה נמרצת ביותר.

כבר בשנת 1932, בשיחותיו הידועות עם אמיל לודויג, שלל מוסוליני עקרונות את קיומו של גזע טהור כלשהו, לעג לתורת הגזע הגרמנית וסמך ידו על הערתו של לודויג שהאנטישמיות הנאצית נבעה מן הקשיים הפנימיים, החברתיים והכלכליים שבהם התלבטה גרמניה באותו הזמן: "היהודים הם השעיר לעזאזל", הוסיף מוסוליני ני¹⁷. כשנתיים אחר-כך, בעצם ימי המחלוקת על עצמאותה של אוסטריה, פירסם מוסוליני בעיתון תונו מאמר שבו הצביע על הסתירות בין מסקנות האנתרופולוגים לבין הצהרות המנהיגים הנאציים: "המדע איננו ערב לטהר דמו של שום איש" — סיים מוסוליני — "וזה עובדה חמורה, חמורה מאד. לנושאי תרבות הצפון החדשים

בל לראיון את הרב סאצ'רדוטי — אם כי נאמנו של הרב ודאי לא היתה מוטלת בספק — ומזכיר "הועד איטליה-פלשתינה", פרופ' דאנטי לאטס, לא הצליח להתקבל אצל יושב-ראש הועד. הידיעות על המפנה לרעה שחל שוב במדיניות האיטלקית, הטילו מבוכה רבה בקרב יהודי איטליה בכלל, ובחוגים הציונים בפרט. פעילותו של המחנה הציוני הקטן הצטמצמה והלכה, הועד הפסיק "זמנית" את ישיבותיו — ולא נתכנס עוד כלל — ושליח הסוכנות באיטליה, ד"ר בוכמיל, הרחיק לכת מכולם והציע להפסיק עבודת המגביות לזמן בלתי-מוגבל, עד יעבור זעם¹⁷.

ה

סימנים לשיפור המצב ניכרו כבר בסוף שנת 1930.

ההסכמים עם הואטיקן נחתמו ונתפרסמו יותר משנה קודם לכן, והמשטר הפאשיסטי לא היה זקוק עוד למחוזות של פיוס כלפי הכנסייה. יתרה על-כן, היחסים בין שני בעלי-הברית החדשים נערכו והלכו בגלל המחלוקת בעניין תחומי הפעולה של האגודות הקאתוליות. מן המצב המעורר פל נמצאו נשכרים היהודים, והחוק בדבר מעמד הקהילות היהודיות באיטליה, שנתפרסם באוקטובר 1930, סיפק בכללותו את צרכי המיעוט היהודי. מבין רוב סעיפי החוק הדנים בענייני אירגון, יש לציין פיסקה הקובעת שמתפקידי איגוד הקהילות "לשקוד על טיפוח הקשרים הרווחניים והתרבותיים עם הקהילות היהודיות שמוחוץ לאיטליה, ובפרט עם אלה ששמרו על מסורת של קשרי ידידות עם היהדות האיטלקית ועם איטליה"¹⁸. כיצד פיסקה זו המטילה על הקהילות היהודיות את החובה לעסוק בעניינים "קוסמופוליטיים", נשתלבה עם המסע נגד הקוסמופוליטיזם של היהודים, אין הדבר ברור. מכל מקום, נשתנה בינתיים המצב המדיני והיחס אל היהודים שוב הועמד על יסודות חדשים.

בספטמבר 1931 נתיישבה המחלוקת שבין המשטר לבין הואטיקן בעניין פעולות האגודות הקאתוליות. מאז נתמעט כוח המיקוח של הואטי-

¹⁷ הארכיון הציוני המרכזי, האכסוטיבה הציונית בלונדון, תיק 13047, "ד"רות מיום 18.12.1928, 12.2.1929, 9.12.1929, 15.12.1929, 16.12.1929, 18.12.1929, 19.12.1929, 26.12.1929, 27.12.1929.

¹⁸ חוק מיום 30.10.1930, מס' 1731, טרק וו, סעיף ו, פיסקה 36, אות M.

E. Ludwig, Colloqui con Mussolini, Milano ¹⁹ 1932, p. 73

שלפיו התחייב מוסוליני לתמוך בשאיפות הציון-נות בארץ — חוץ מאשר לגבי ירושלים — ולהקל מעבר הפליטים היהודים דרך נמלי איטליה. כנגד זה התחייב וייצמן לסייע בפיתוח התעשייה הכימית באיטליה, כדי לשחררה מן התלות במדינות זרות ובמוצרים זרים.²⁴ שני הצדדים קיימו בנאמנות את תנאי ההסכם. וייצמן הרים תרומתו לפיתוח התעשייה הכימית האיטלקית אשר על-תה כפורחת, והיתה אחת התעשיות החשובות במדינה (על כך מעיד במפורש גם קוארוני — מנהל המחלקה לעניינים מדיניים במיניסטרוני-החוץ באותם הימים — שהכין עם יעקובסון את פרטי ההסכם עוד לפני הפגישה בין וייצמן ומוסוליני)²⁵. ואילו השלטונות האיטלקיים הושיטו עזרה רבה ונדיבה לפליטים היהודים, בין שביקשו באיטליה מקלט-שלי-קבע, בין שבאו ללמוד באוניברסיטאותיה ובין שעשוה תחנת-מעבר. אלפים השתקעו באיטליה ורבבות עברו דרכה. השלטונות לא הניחו לפנייהם מכשולים ביורוקראטיים ולא עוד אלא עשו בשבילם סידורים נוחים למדי — בהשוואה לנוהג הרגיל — בהעברת מטבע זר. וזאת בזמן שרשיונות ההגירה לארצות הברית מוקרטיות הגדולות ניתנו רק טיפין-טיפין.

בשנים 1931-1934 בלבד הוסעו לארץ-ישראל דרך נמל טריאסטה, על-ידי חברת האניות "לוידי טריאסטינו", 50,846 עולים, כלומר למעלה משני שלישים מכל העליה היהודית באותן השנים²⁶!

המשרד בטריאסטה של מחלקת העליה של הסוכנות היהודית נהנה מסיוע נדיד. משרד זה,

יכולים בהחלט להיות קרובים בלתי ידועים אפילו בין חומות תל-אביב!²⁰

ב-25 ביולי 1934 נרצח דולפוס והנאצים ניסו לספח את אוסטריה. הממשלה האיטלקית ריכזה צבא רב במבואות האלפים והאיום נדחה. כעבור חודש ימים נשא מוסוליני נאום תקיף נגד בעלי-בריתו העתידים והצביע על התהום הפעורה בין התרבות הלטינית העתיקה והמפותחת לבין הברבריות הטבטונית: "שלושת אלפים שנות היסטוריה" — הכריז בגאווה — "מאפשרות לנו להביט ברגשי רחמים על כמה דוקטוריונות שמקורן מעבר לאלפים, שנושאייהם הם צאצאי שבטים שטרם ידעו קרוא וכתוב... בימים שברומא קמו ופעלו יוליוס קיסר, וירגיליוס ואבגוסטוס"²¹.

באותה שעה בעקבות הדוגמה שבאה ממקור כה מוסמך, נתפרסמו גם בכמה עתונים מאמרים ומחקרים בגנות תורת הגזע הגרמנית, וביחוד נגד הזיהוי שבין גזע ללאום, ונגד רעיון עליונו. תו של הגזע הארי הצפוני — "גזע הלאפונים", כפי שכינהו בלעג²².

גם ביחס לציונות חל, באמצע שנת 1932, מפנה לטובה: שוב החלו מופיעים מאמרים בשבח מפעל ההתיישבות הציוני בפלשתינה, בנית מורדת לעם היהודי וכו', תחילה בעתונים ספורים, אחר-כך במקהלת רוב העתונות²³. להד חיובי נרחב ביותר זכתה קריאת "איגוד הקהילות היהודיות האיטלקיות" להחזרת שוויון הזכויות ליהודי גרמניה. בעצם ימי עליית הנאצים לשלטון קיבל מוסוליני לראיון, את רבה הראשי של רומא, סצ'רדוטי, שהביע בפניו את חרדתם העמוקה של יהודי איטליה לשלום אחיהם בצרה, וביקש כי הממשלה האיטלקית תנקוט פעולה דיפלומטית נמרצת ברוח החלטות האיגוד. חדשים אחדים לאחר-מכן, בתחילת שנת 1934, ביקר ד"ר וייצמן אצל מוסוליני. תוצאות פגישה זו היו חשודות ביותר: השנים הגיעו לידי הסכם סודי,

²⁰ Il Popolo d'Italia מיום 14.8.1934.

²¹ נאום לרגל פתיחת היריד בבארי, 6.8.1934.

²² Il Corriere Padano מהמחצית השנייה של 1934; L'Italiano מנובמבר 1934; L'Antieuropa ממארס 1934; ועוד.

²³ באין אפשרות לצטט מאות עתונים, נציין את המאמר שנתפרסם ב-Il Popolo d'Italia מיום 13.9.1933, שקבע במפורש כי "לבעיה היהודית יש רק פתרון אחד: מדינה יהודית בפלשתינה".

²⁴ הארכיון הציוני המרכזי, האכסוטיבה הציונית בלונדון, תיק 10347, דו"ח מיום 17.12.1934 על הפגישה בין וייצמן למוסוליני.

²⁵ ראה מאמרו של קוארוני ב-Il Corriere della Sera. וכן ראה את הדו"ח מיום 13.2.1934 (הארכיון הציוני המרכזי, המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, תיק 1324), שבו מסר יעקובסון ללוריא שקוארוני הודיע על נכונות הממשלה האיטלקית: (1) לתמוך בתכנית הקמת מדינה יהודית בפלשתינה, (2) להפעיל לחץ על המנהיגים הערבים שישלימו עם רעיון הקמת מדינה זו, (3) לסייע להגירת יהודים לארץ-ישראל, (4) להשתתף בערבות של 350,000 ל"ש במלווה שהתנועה הציונית עמדה להפיץ. אין יעקובסון מפרט מה דרשו האיטלקים כתמורה.

²⁶ בשנת 1931 — 4,028; 1932 — 8,264; 1933 — 21,183; 1934 — 17,371. לפי: Comitato italiano di assis senza agli immigranti ebrei. Relazione sulle attività del Comitato negli anni 1931-34, Trieste, pp. 25, 36.

דו־שנתיים, ועם סיום לימודיהם קיבלו דיפלומות מוכרות על־ידי השלטון.

1

עם פרוץ מלחמת חבש עמד המשטר הפאשיסטי בודד מול חזית רחבה של מדינות עוינות. שבראשן התייצבה בריטניה. כדי לרכך את עמדתה הוחלט לנסות להשפיע על דעת־הקהל הבריטית, ובכלל זה על יהודי בריטניה, שגם ביני־הם האלמנט ממוצא איטלקי לא היה מבוטל. המשטר השתדל אפוא לנצל את יחסיו הטובים עם היהודים ושיגר ללונדון שני שליחים מנכ"בדי העדה באיטליה, פרופ' לאטס והמשורר אור־ביטו. אולם השליחות לא נשאה פרי. באותה שעה ניצלה חזית הגולים האנטי־פאשיסטיים בצרפת — שבראשה עמדו כמה יהודים — את ההתנגדות הכללית לתוקפנות האיטלקית בחבש, והגבירה תעמולתה ופעילותה. גם הברית החשאית שנחתמה לפני־כן עם הממשלה הצרפתית של לוראל, לא עמדה במבחן: רובן המכריע של האומות הצביע בעד הטלת סאנקציות נגד איטליה. למעשה לא קוימו הסאנקציות במידה מלאה ועקיבה, והן רק דחפו את הממשלה הפאשיסטית אל זרועותיה של גרמניה הנאצית. סיסמאות חדשות עלו על דפי העתונות האיטלקית כבר מתחילת 1936: ממעצמות המערב לא תצמח לנו כל תועלת; "היהודים לא עזרו לנו", יתר על כן הם עומדים בראש החזית האנטי־פאשיסטית והאנטי־איטלקית בעולם כולו.

באמצע נובמבר 1935, שלח נציג איטליה בחברת הלאומים לרומא דו"ח ממצה על עמדתה הבין־לאומית של ארצו, וכן תכנית של מדיניות חוץ חדשה שתהיה מבוססת על ברית מקיפה בין שתי המדינות הטוטאליטאריות, מול חזית המדינות הדמוקרטיות. כעבור עשרה חדשים נפגשו צ'אנו וריבנטרופ ונוצר הבסיס לציר רומא־ברלין. ב־23 בנובמבר הורה מוסוליני להרחיק ממערכת עתונו כל העובדים היהודים, וזמן קצר אחרי־כן התחילו להופיע מאמרים בעלי מגמה גזענית־אנטישמית מובהקת. נפתח פרק חדש שתוצאותיו תהיינה הרות־אסון לאירופה כולה ורצופות רדיפות וסבל רב ליהודי איטליה.

שנפתח בממדים צנועים עוד בשנת 1920, התפתח מאוד בשנות השלשים, והיה למעין נציגות יהודית־לאומית, אם־כי כלפי חוץ הופיע רק בשם "הועד האיטלקי למען המהגרים היהודים". למעשה מלא הועד תפקידים נרחבים לא רק בארץ־גון העלייה אלא גם בטיפול בעולים בתקופת שהותם בעיר, בענייני סעד, דיור, טיפול רפואי ועוד.

לחסעת העולים לארץ־ישראל פתחה הממשלה האיטלקית קו־אניות מיוחד בין טריאסטה לחיפה, בו הפליגו בקביעות שלוש אניות של "לוי־טריאסטינו", מלבד האניות שהחברה שכרה לעתים מוזמנות לרגל מאורעות מיוחדים, כגון יריד תל־אביב, המכביה השנייה, קונגרסים וכדומה. שלוש אניות — "ירושלים", "גליל" ו"פלשתינה" — שופצו וצוידו במיוחד לתפקיד העברת עולים: היו בהן בתי־כנסת וסיפריות בעברית וביידיש, הוגש בהן רק אוכל כשר וצורף לצוותן — על חשבון החברה — פקיד של מחלקת העלייה שליווה את העולים בדרכם לארץ. העתונות האיטלקית בכלל, וזו שהופיעה בטריאסטה בפרט, הבליטה את חשיבות הקשר שנוצר עם "מדינת היהודים העתידה לקום", וחברת "לוי־טריאסטה" פירסמה עלון בעברית ובאיטלקית, בו נדפסו דברי ברכה לעולים, מאת וייצמן, באלבו, לאטס, סוקולוב ואחרים.

במארס 1934 נתגלה בטורינו חוג אינטלקטואלים אנטי־פאשיסטי ובו יהודים רבים. נתעורר רר החשש שמא ישמש הדבר תואנה מחודשת לשינוי מדיניות המשטר, והעתונות ומקורות אחרים אמנם הבליטו הכלטתי־יתר את מוצאם היהודי של רוב הקושרים. אך למעשה גם לתקירת זו לא היו תוצאות. לאחר הפגישה עם וייצמן קיבל מוסוליני לראיון את ד"ר גולדמן, שביקש את התערבותו לטובת יהודי אוסטריה ולמען הצלת רכושם של יהודי הסאר. שני הדברים הובטחו לו, ולפי עדותו של גולדמן עצמו קוימו²⁷. כמו כן השיגה באותה שנה תנועת הנוער בית־רשות לפתוח, בעיירה צ'ייטאוואקיה הסמוכה לרומא, בית־ספר לימאים בפיקודו של רב־החובל האיטלקי נ. פוסקו. כמאתיים צעירים יהודים, ממזרח אירופה וממרכזה, הוכשרו בו במחזורים